

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

УДК [94(438:=161.2):281.96УПЦ:929А.Річинський]"193/195"

**Анатолій КОЛОДНИЙ,
Петро МАЗУР,
Олександр САГАН**

Арсен Річинський – життя у боротьбі за вільну Україну

Розкрито діяльність Арсена Васильовича Річинського – знаного українського громадсько-політичного і церковного діяча 30–50-х рр. ХХ ст., композитора, краєзнавця, фотографа, основоположника українського пласту і Святого сповідника віри (з 2009 р.). Проілюстровано активну громадсько-просвітницьку та видавничу діяльність А. Річинського: 1911 р. він започаткував часопис “Нові дороги”, згодом видавав журнал “Ізяславська дорога”; з 1924 р. редагував і видавав власним коштом незалежний місячник українського церковного відродження “На Варті”, при часописі організував ще й власне видавництво з цією ж назвою. Показано, що Річинський був одним із найбільш радикально налаштованих діячів із табору українізаторів Польської православної церкви.

Ключові слова: Арсен Річинський, Іван Власовський, митрополит Діонісій, Польща, Українська православна церква

**Anatolii Kolodnyi,
Petro Mazur,
Oleksandr Sagan**

Arsen Richynskiy – life in the struggle for a free Ukraine

The activity of Arsen Richynskiy, a well-known Ukrainian public, political and church figure of the 1930s–1950s, composer, local historian, photographer, founder of the Ukrainian Plast and Confessor of the Faith (since 2009), is revealed. The active public educational and publishing activity of A. Richynskiy is illustrated: in 1911 he started the magazine “Novi dorohy” (“New Roads”), later he published the magazine “Isiaslavski dorohy” (“Iziaslav Road”); since 1924 he edited and published at his own expense the independent monthly magazine of the Ukrainian church revival “Na Varti” (“On Guard”), later he organized his own publishing house with the same title. It is shown that Richynskiy was one of the most radical figures in the camp of Ukrainianizer of the Polish Orthodox Church.

Keywords: Arsen Richynskiy, Ivan Vlasovskyi, Metropolitan Dionysius, Poland, Ukrainian Orthodox Church

У 2022 р. Україна відзначає 130-річчя від народження людини унікальних талантів та енциклопедичних знань у різноманітних сферах – від медицини (базового фаху) до богослов'я, філології, політології тощо. Йдеться про Арсена Васильовича Річинського – знаного українського громадського, політичного і церковного діяча 30–50-х рр. ХХ ст., композитора, краєзнавця, фотографа, основоположника українського пласту, нині прославленого і як Святого сповідника віри (з 2009 р.).

Незважаючи на значні зусилля активістів у популяризації його імені та науково-публіцистичного й організаційного доробку, для пересічних українців ця постать залишається ще мало званою. Тому ця стаття покликана надати перш за все загальні дані про життєвий шлях А. Річинського та його боротьбу за збереження української культури й незалежність нашої держави.

А. Річинський народився 12 червня 1892 р. у с. Тетильківці Кременецького повіту Волинської губернії (нині село відноситься до Кременецького району Тернопільської області) в сім'ї дяка-псаломщика, а пізніше священника Василя Федоровича Річинського. Вчився у Клеванській духовній школі, Кременецькій гімназії, після закінчення якої навчався у Житомирській духовній семінарії. Проте священником Арсен не став – кілька місяців він вчителював у церковно-парафіяльній школі с. Седшарки Луцького повіту, а опісля (з осені 1911 р.) став студентом медичного факультету Варшавського університету.

У зв'язку з початком Першої світової війни, А. Річинський деякий час працював у Саратовській губернії. Був дільничним лікарем у селах: Василівці Петрівського уїзду Саратовської губернії (Х.1915–VI.1916), Попівцях Рильського уїзду Курської губернії (VII.1916–IX.1916), Вечірки Пирятинського уїзду Полтавської губернії (Х.1916–I.1917). Донька, Людмила Річинська, вважала, що таким чином її батько переховувався від можливих репресій.

Закінчував навчання А. Річинський у Київському університеті Святого Володимира. 30 березня 1917 р. А. Річинський успішно витримав “установленныя испытанія” і був затверджений в степені “лекаря со всеми правами и преимуществами, законами сей степени присвоенными”. Однак сам диплом за № 405 був виданий лише через півтора року – 20 вересня 1918 р.¹

Незважаючи на те, що Арсен був сином “потомственного почётного гражданина”, він вимушений був утримувати себе сам. Вже після першого курсу Річинський підпрацьовував на пів посади на фельдшерському курсі. З поверненням в Україну він продовжував працювати – із 31 травня 1915 р. до 9 квітня 1920 р. він виконував обов'язки лікаря Ізяславської лікарні (Волинська губернія). До речі, саме сюди Річинський був направлений на роботу після закінчення університету.

Ще на молодших курсах Варшавського університету А. Річинський активно займався громадсько-просвітницькою та видавничою діяльністю. У 1911 р. він започаткував часопис “Нові дороги”. В Ізяславі він видавав журнал “Ізяславська дорога”. Польській владі, звичайно ж, не подобалися українофільські переконання молодого лікаря. Після польської окупації Волині А. Річинського призначили молодшим ліка-

¹ І. Власовський помилково вважає, що з початком Першої світової Річинський завершував навчання у Ростові-на-Дону, куди був евакуйований Варшавський університет [1, с. 45].

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

рем повітової лікарні у Заславлі, а наприкінці квітня 1920 р. перевели дільничним лікарем у с. Тростянець, що під Луцьком. До квітня 1922 р. тривало це своєрідне заслання. Як компенсацію, доля подарувала йому зустріч із майбутньою дружиною Ніною – дочкою місцевого священника Павла Прокоповича.

Згідно розпорядження Волинського воєводства за № 1507 від 24 квітня 1922 р., А. Річинський був переведений дільничним лікарем у м. Володимир-Волинськ. Згодом він став лікарем, а з 22 липня 1922 р. – головним лікарем міської лікарні. На цій посаді він і працював до серпня 1925 р. Звільнившись зі служби, до свого арешту у 1939 р. А. Річинський працював вільнопрактикуючим лікарем. Його авторитет і високий фах забезпечували велику кількість пацієнтів, що дозволило не лише утримувати сім'ю, а й побудувати власний будинок. Весь цей час він не полишав активної громадської роботи. З 1924 р. А. Річинський редагував і видавав власним коштом “незалежний місячник українського церковного відродження” “На Варті”, працював у церковному комітеті. Згодом при часописі А. Річинський організував ще й власне видавництво з цією ж назвою. Тут друкувалися цікаві розвідки, започатковувалися цілі серії. Зокрема серія “Джерела єпископату та повноти ієрархії Української Автокефальної Церкви”. Саме завдяки настирливості А. Річинського у соборі Володимир-Волинського запровадили почергові відправи українською і слов'янською мовами, а у Миколаївській церкві – лише українською.

Одним із кульмінаційних моментів у справі розмосковлення і демократизації Православної церкви на українських землях, що були під протекторатом Польщі, став церковний з'їзд у Луцьку 5–6 червня 1927 р. Велику організаційну роботу з його скликання і проведення здійснили Арсен Річинський та Іван Власовський. Зокрема 7 лютого 1927 р. А. Річинський від імені редакції журналу “На варті” звернувся до митрополита Діонісія з проханням “про уділення благословення на скликання у м. Луцьку Українського Православного Церковного з'їзду духовенства та мирян з участю в з'їзді Митрополита або кого-небудь з єпископів”. Митрополит Діонісій спочатку мав намір дозволити цей з'їзд, однак під тиском “Русского Народного Объединения”, інших проросійських сил, відмовився від своїх намірів². 26 лютого Синод Православної церкви офіційно заборонив проведення з'їзду і наказав “духовенству не осмілюватися бути на Луцькому з'їзді під страхом канонічної відповідальності” [3, арк. 165; 1, с. 45–46].

А. Річинський ж не відмовився від ідеї з'їзду. Від імені редакції “На Варті”, як активний діяч Просвіти, він об'їздив практично всю Волинь, скрізь пропагуючи ідею з'їзду, проводячи наради з “життєвих духовно-релігійних потреб українського православного населення у межах сучасної Польщі”. Зрештою був утворений Організаційний комітет зі скликання з'їзду, якому вдалося добитися дозволу на такий захід від світської влади. Не бажаючи наразити на репресії з боку вищої ієрархії проукраїнськи налаштованих кліриків, Оргкомітет відмовив багатьом із них в участі у з'їзді, який у зв'язку з цим назвали “З'їздом православних мирян-українців в церковних справах”.

² Про москвофільський рух міжвоєнного періоду докладніше див. у дослідженні І. Орлевич [9].

Головою з'їзду був обраний відомий історик Православної церкви І. Власовський. Ключові доповіді “Сучасний стан церковно-релігійного життя українського православного населення Польщі” та “Справа канонічного внутрішнього устрою Православної Церкви в Польщі” зробив А. Річинський. Він також був співдоповідачем доповіді з проблеми “Задоволення релігійних потреб українського православного населення” (висвітлював потреби у справах служби Божої). Тому не випадково саме А. Річинського обрали головою “Православно-Церковного Українського Виконавчого Комітету у Річі Посполитій Польській”, створеного за ініціативою делегатів з'їзду. Його заступником обрали І. Власовського.

На з'їзд прибуло 565 делегатів з усіх повітів Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя. Крім того, було біля 200 осіб – гостей, 8 українських послів Сейму і Сенату. Присутніми були Волинський віцевоєвода і Луцький міський староста [5, с. 19–23]. При обговоренні питань порядку денного з'їзду чітко виявилися дві течії (хоча обидві були опозиційними щодо стану тогочасного церковного життя та ієрархії Православної церкви в Польщі): поміркована, на чолі з І. Власовським, та радикальна, ідеологом якої був А. Річинський. Останні хоча й були у меншості, але активно відстоювали точку зору, що потрібно негайно рішуче порвати з промосковською частиною ієрархії Православної церкви в Польщі і запросити єпископів Української автокефальної православної церкви з Києва з метою висвячення єпископів на західноукраїнські землі. Прихильники позиції А. Річинського запропонували навіть наділити Виконавчий комітет повноваженнями, згідно яких у разі подальшого ворожого ставлення церковної влади до вимог української православної спільноти цей Комітет мав право “вжити відповідних заходів до утворення й легалізації Української митрополії, незалежно від нинішньої російської, і, не зволікаючи, починати перші кроки для відокремлення”. Однак більшість делегатів з'їзду цю пропозицію не підтримала [1, с. 45–46].

У прийнятих резолюціях велику увагу було приділено місцю національного фактору в житті Церкви: “... всі народи на землі покликані до царства Божого. Народів привілейованих правдиве християнство не знає, через те кожний народ, згідно із засадами Православної Східної Церкви та її церковно-історичною традицією, має право до виявлення свого релігійного життя у своєрідних національних формах, які не тільки не роз'єднують Христової громади, а ще й збагачують Вселенську Церкву своєю многобарвністю та своєрідним ароматом окремих національних культур і національних характерів” [1, с. 48].

Важливими були й інші резолюції з'їзду: про необхідність більш глибокого і послідовного запровадження в діяльності Православної церкви засад соборності; про висвячення трьох єпископів-українців для кафедр з переважаючим українським населенням; про реорганізацію духовних консисторій та повітових протоієратів, оскільки вони до цього часу були розсадниками русифікації; про запровадження чіткого механізму впровадження в життя постанови Св. Синоду від 3 вересня 1924 р., згідно якої українська мова запроваджувалася у всіх богослужіннях, внутрішньому діловодстві Церкви (“віднині заяви парафіян про відправу богослужінь українською мовою повинні задовольнятися без відговору, без відтягання і без покликуння на церковну владу”) і т. ін.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

З'їзд зобов'язав делегатів звернутися до українського громадянства "...подвоїти освідомчу роботу серед населення, у братствах й інших культурно-національних організаціях на боротьбу за права українського народу в Церкві, а разом з тим розкривати наміри російської чорної сотні" [1, с. 49–50].

Для популяризації рішень з'їзду, А. Річинський призупинив випуск часопису "На варті" і заснував журнал "Рідна Церква" як орган Українського Церковного Комітету, метою якого було "об'єднання усього народу в боротьбі за українську національну церкву, як основу життя і культури" [10, с. 649]. Однак він зумів видрукувати лише два числа журналу – проти діяльності Комітету виступили як церковна, так і світська влади.

З'їзд сколихнув тогочасне західноукраїнське суспільство, спричинив організацію і проведення аналогічних повітових з'їздів, де інколи приймалися й більш рішучі вимоги до ієрархії Церкви. Московфільська преса намагалася максимально використати момент для того, щоб ускладнити стосунки митрополита Діонісія (етнічного росіянина) та лідерів українського церковного руху. І це їм деякою мірою вдалося. До честі митрополита Діонісія, він не скасував постанови Св. Синоду про допущення в богослужіннях національних мов, однак його вимога одностайного рішення всіх парафіян про такий перехід практично зводила цю постанову до простої декларації.

Саме мовне питання стало причиною гострого конфлікту А. Річинського з митрополитом Діонісієм. Як член Митрополичої ради, А. Річинський був присутній на зустрічі українців – членів Ради з митрополитом. Втративши надію переконати владу в тому, що в тогочасний перехідний період одностайне голосування за перехід на українську мову не можливе, А. Річинський мав необережність сказати: "Тепер я розумію, що зроблено нами помилку, коли ми відкинули сугестію поляків, які б казали нам: йдіть з нами і будете мати все, аж до низложення Діонісія". Це було різко і не зовсім справедливо. Незважаючи на російське походження, Діонісій багато зробив для української справи. Інша річ, що він часто був непослідовним у своїх рішеннях, але ця непослідовність була викликана необхідністю балансування між трьома чинниками – польською владою, московфільським кліром та біляцерковними організаціями, українськими і білоруськими національними рухами. Останні хоча й були найбільш кількісно чисельні (більше 70 % складу Польської православної церкви становили українці, 29 % – білоруси і лише 1 % – представники інших народів), але найменш організовані.

Демарш А. Річинського ускладнив стосунки українців-українізаторів з керівництвом Церкви. Непримириимий і безкомпромісний у питаннях демократизації, соборноправності та українізації Церкви, він 4 грудня 1928 р. оприлюднив заяву про свій вихід із Митрополичої ради. Разом з тим, Річинський вирішив відновити видання часопису "На варті", який відзначався чіткою опозиційною лінією щодо керівництва Православної церкви в Польщі.

Московфільська церковна влада та духовенство вбачало в діяльності А. Річинського загрозу своєму благополуччю, а тому чинили максимальні перешкоди їй. Для призупинення українського церковного руху в хід пускалися наклепи, погрози відлучення від Церкви і т. п. Так були сфабриковані доповідні митрополиту, в яких промосковські клірики звинуватили А. Річинського в тому, що останній, нібито, на-

мовляв парафіян собору у Володимир-Волинському вигукувати непристойні слова під час богослужінь та проповідей. Цей і подібний “компрокат” без будь-якої перевірки 7 березня 1929 р. був поданий митрополиту Діонісію [8, с. 6]. Синод Православної церкви у Польщі постановою за № 14 від 15 квітня 1929 р. відлучив А. Річинського від Церкви за “ворожу та шкідливу для Православної Церкви в Польщі діяльність”. 21 квітня анафема А. Річинському була виголошена в соборному храмі Володимира-Волинського. Інформацію про неї видрукували у пресі [2; 11, с. 71].

Постанова Синоду, за свідченням І. Власовського, була складена в таких загальних висловлюваннях, що з неї не було можливості точно з’ясувати, яких же, власне, помилок допустився А. Річинський у витлумаченні догматів, віроповчань та канонів Церкви, щоб оголосити йому анафему. Відповідь була в тому, що Синод мирянина А. Річинського підвів під “клірика”, статті його в пресі в обороні національно-церковних прав і потреб українського православного населення під “досадження” своєму єпископові, а Луцький церковний з’їзд, що відбувся майже два роки тому назад, підвів під “скопище людське”.

У “Відкритому листі посла Івана Власовського до митрополита Варшавського і Волинського Діонісія” І. Власовський чітко зазначив, що А. Річинського відлучено як “провідника українського церковного руху” [1, с. 63–64]. З протестами проти цієї анафemi виступили й окремі особи, і цілі парафії, і зібрання української інтелігенції. Вони оприлюднили свою незгоду з цим рішенням і вимагали не зважати на нього. Більше того, відлучення від церкви А. Річинського було сприйняте як “акт оборони старо-московських традицій” та “запал національно-політичної боротьби проти українського церковного руху” [1, с. 67].

А. Річинський звернувся до церковного суду з проханням перевірити відомості про порушення ним церковних канонів. Призначена для розслідування комісія повністю виправдала А. Річинського, не виявивши жодних порушень з його боку. А згодом у часописі “Діло” був опублікований критичний коментар А. Річинського щодо цієї наклепницької справи [4].

Не відомо, скільки б продовжувалося протистояння ієрархії Церкви та А. Річинського, якби не початок загрози, яку несла Православній церкві в Польщі неоунійна акція, яку проводили римо-католицькі єпископи на “східних кресах” разом з могутньою підтримкою цього ордену “Товариства Ісуса” (єзуїтів) та під безпосереднім керівництвом Римської курії. В час нового наступу на православ’я, Церква потребувала єдності. То ж не дивно, що А. Річинський став вище своїх амбіцій і 20 лютого 1930 р. подав Синодові Церкви декларацію, в якій зазначив:

“Успішна оборона прав і майна Православної церкви, особливо під час збільшеного тиску на неї з боку польського кліру, можлива тільки спільними зусиллями нашого громадянства і церковної влади. Однак у багатьох випадках серед українського громадянства справа моєї анафemi стоїть на перешкоді до такого з’єднання наших оборонних церковно-народних сил. Без сумніву, ця справа буде порушена і на Церковному Соборі, хоч це може розбудити пристрасті у невідповідний момент. Отже, щоб не стояти на заваді у такій грізній час, та з огляду на заяву прем’єра Бартеля від 11 січня 1930 р. про те, що унормування правничого положення Православної

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

Церкви в Польщі Уряд ставить у залежність від стабілізації внутрішніх церковних відносин, бажаючи в міру сил і знання причинитися до зміцнення Церкви, яка в історії українського народу під Польщею була міцним заборолом проти його денационалізації, прошу Св. Синод, по-батьківськи, минаючи дотеперішні незгоди, ухилити свою постанову з 15 квітня 1929 р. ч. 14 і прилучити мене знову до громади вірних. Щоб ця моя декларація зайвий раз вказала польському клірові, як до його зазіхань ставиться українське населення в Польщі, я згідний на її опублікування” [1, с. 74].

Звернення А. Річинського було заслухано на засіданні Синоду 22 березня 1930 р. і задоволене ухвалою: “Доручити митрополитові Діонісію прийняти лікаря Арсена Річинського в лоно Православної Церкви згідно з його проською” [1, с. 74].

Примирення з ієрархією Церкви не зменшило активність А. Річинського. Він залишився одним із найбільш радикально налаштованих діячів із табору українізаторів Польської православної церкви. Період 1929–1939 рр. став найбільш плідним у житті А. Річинського. Його коштами вийшли друком кілька власних та інших авторів праць з історії та теорії церковної практики. Він організував місцеве товариство “Просвіта”, став ініціатором руху пластунів, був активістом кооперативного руху.

Із найбільш гучних акцій Церкви, одним із організаторів яких був А. Річинський, стала Почаївська маніфестація, що відбулася 10 вересня 1933 р., у день преподобного Іова. В цей день Волинська єпархія запланувала відзначити 20-річний ювілей єпископства митрополита Діонісія. У Почаївській лаврі зібралося до 20 тис. осіб, приїхали делегації з інших єпархій, прибуло до 250 хресних ходів. Після закінчення богослужб (І. Огієнко твердив, що це відбулося під час відправи) українська молодь на шляху слідування єпископату розгорнула приховані до того українські знамена і надписи та скандувала гасла з вимогами призначення на українські землі єпископів-українців та широкої українізації Церкви. Після цього в центрі Нового Почаєва відбулося посольське віче, в якому взяли участь депутати-українці. Головною темою віча були проблеми саме розмосковлення Церкви, запровадження українського єпископату та української мови богослужінь тощо. Після виступу депутатів на вічі прийняли резолюцію, яка вимагала реформування Церкви у напрямку її деоросіянення. Цю резолюцію спеціальною делегацією було передано митрополиту [6, с. 95].

Старання організаторів акції не пройшли марно. 2 березня 1934 р. постановою Синоду було прийнято до відому зречення митрополита Діонісія від кафедри Волинського архіпастирства і призначення на неї архієпископа Гродненського і Новогрудського Олексія (Громадського). Але не “пройшла непоміченою” і активна діяльність А. Річинського. Як свідчить “Енциклопедія українознавства”, весною 1939 р. він встиг “відвідати” Березу Картузьку [7, с. 2530].

Прихід у Західну Україну радянських військ викликав певну ейфорію в місцевих українців. Проте дуже швидко все стало на свої місця. “Українськість” нової влади дуже швидко відчув на собі й А. Річинський. Навіть те, що могла йому дозволити польська влада, було неможливим при встановленні на Волині радянської влади. Активна громадянська позиція А. Річинського не залишилася непоміченою новою владою. 20 жовтня 1939 р. він був заарештований співробітниками НКВС. Головними пунктами звинувачення були книга “Проблеми української релігійної свідомості” (на

думку комуністів, вона була антирадянською (!) за змістом), а також за його зв'язки із місцевими та закордонними українськими організаціями. Ось витяг із кримінальної справи, яка зберігається у фондах Волинського обласного державного архіву:

“...1) Обвиняемый Речинский Арсений Васильевич, являясь руководителем и идеологом украинского автокефального движения на Волини, в 1932–1933 годах написал и распространил в Польше, Германии, Канаде и других странах книгу “Проблеми української релігійної свідомості”. В указанной книге антисоветского содержания обвиняемый Речинский А. В., имея целью разжечь национальную вражду, злобно клеветает на русский и украинский народы.

2) В архивах изъяты протоколы правления Владимир-Волинского отделения националистического “Союза Украинаок” за № 35, 36, 83, 84, 106 и 107 с участием жены Речинского – Нины Павловны в качестве члена правления этого союза. Речинский Арсений Васильевич руководил хором “Союза Украинаок”...

3) В польских полицейских архивах обнаружен формуляр от 5 сентября 1935 года о Речинском Арсении Васильевиче, свидетельствующий о связях последнего с рядом украинских националистов из группы “ОУН» и украинскими националистическими организациями за границей: а) “Союзом Украинских Самостийников” в Виннипеге (Канада); б) “Украинской Громадой” в Берлине; в) украинской библиотекой украиноведения при научном Институте в Берлине; г) Украинской библиотекой имени Симона Петлюры в Париже; д) издательством “Тризуб” во Франции” [8, с. 7].

Проте довести “антирадянськість”, очевидно, було новій владі надто складно, адже А. Річинський не належав до жодної політичної партії. Слідство затягнулося. Володимир-Волинська в'язниця була переповнена, тому А. Річинського, разом з іншими політичними в'язнями, вивезли у тюрму селища Сухобезводне Горьковської області. Початок Великої Вітчизняної війни ще більше затягнув слідство. Вирок А. Річинському оголосили лише 5 травня 1942 р.

Особливою радою при НКВС СРСР А. Річинський був засуджений за ст. 54 п.13 КК УРСР на 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Уктлазі (трудовах таборих) МВС, де працював лікарем. Був звільнений у 1949 р., але додому на Волинь повернутися йому не дозволили. З Уктлагу його направили в Казахстан на проживання (м. Казалінск), де з 15 серпня 1949 р. він був зарахований на посаду судмедексперта Казалінського району. Коштів не вистачало, тому за сумісництвом А. Річинський вимушений був працювати у міській амбулаторії та місцевому пологовому будинку. Крім лікарської роботи, займався на засланні й науковою працею в галузі акушерства. Зокрема його статті друкувалися в 1952–1953 рр. у журналі “Здоровье Казахстана”. Але здоров'я самого лікаря-подвижника було підірване перебуванням у в'язницях і таборах.

13 квітня 1956 р., внаслідок крововиливу, А. Річинський помер. Поховали його на цвинтарі станції Джусали Кизил-Ординської області.

Після смерті А. Річинського його родина змогла повернутися до Володимира-Волинського. Дружина, Ніна Павлівна, померла 18 грудня 1995 р. у віці 96 років. Старша дочка Ярослава померла 9.09.1989 р. Молодша дочка Людмила померла 24.09.2004 р. (мешкала у м. Нововолинську, Волинської області). Нині одним

І. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

із популяризаторів спадщини батька залишається син А. Річинського – Віктор Северянов.

Патріотична громадськість Західної України ще у тридцять роки вшанувала подвижницьку працю А. Річинського. Його ім'я було занесене на сторінки “Української загальної енциклопедії” (Том II. Львів-Станіслав-Коломия, 1931 р.), також воно є у “Енциклопедії українознавства” проф. В. Кубійовича (Том 7. Львів, 1998 р.).

Завдяки діяльності Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії наук України, Української асоціації релігієзнавців останнім часом вдається повернути Україні забуті для неї імена видатних релігієзнавців. Зокрема 6–7 червня 1997 р. Відділення спільно із Волинською крайовою організацією Руху, Волинським обласним краєзнавчим музеєм, Відділом культури Луцької міськради, Волинським університетом імені Лесі Українки провело наукову конференцію, присвячену 70-й річниці Луцького церковного з'їзду 1927 р., та 105-й річниці від народження керівника і організатора цього з'їзду Арсена Річинського.

22 квітня 1998 р., з нагоди 65-річчя видруку праці “Проблеми української релігійної свідомості”, до м. Кременця на Перші Річинські читання з'їхалися дослідники спадщини видатного вченого зі всієї України. До читань було видруковано збірник наукових праць “Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я” (Київ-Тернопіль-Кременець, 1998 р.). На виконання ухвали Читань, 24 травня 1999 р. (Постанова № 683) Кабінет Міністрів України присвоїв ім'я Арсена Річинського Кременецькому медичному училищу (нині – Кременецький медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського). При коледжі функціонує також музей А. Річинського.

У 2000 р. було перевидано головну книгу життя А. Річинського “Проблеми української релігійної свідомості” (упорядники А. Колодний, О. Саган. К.: Світ Знань, 2000. 432 с.).

Другі Річинські читання відбулися 22 вересня 2000 р. у Кременці та були приурочені виходу у світ другого видання книги А. Річинського “Проблеми української релігійної свідомості” (Київ-Тернопіль, 2000 р.). Треті Річинські читання були приурочені 110-річчю від дня народження А. Річинського. Відбулися вони 12–14 червня 2002 р. у м. Тернополі (Тернопільській державній медичній академії ім. І. Я. Горбачевського, нині – національний медичний університет), м. Кременці (Кременецькому медучилищі ім. А. Річинського) та м. Володимир-Волинському (Будинок культури). На стіні навчального корпусу медучилища (м. Кременець) та будинку, який побудував А. Річинський (м. Володимир-Волинський), були відкриті меморіальні дошки.

У 2002 р. була повторно перевидана книга “Проблеми української релігійної свідомості” (Упорядники А. Колодний, О. Саган, вид. третє. Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. 448 с.). Слід зазначити, що у третьому виданні вдалося відновити частину тексту, які вилучив польський цензор при виданні книги в 1933 р. У 2003 р. у Тернопільському обласному архіві було знайдено повне видання книги “Проблеми української релігійної свідомості” (у збірнику праць п'ятих Річинських читань були опубліковані ті уривки із книги, які були конфісковані польським цензором у 1933 р.).

Четверті Річинські читання відбулися 22 жовтня 2004 р. у Києві в Інституті філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. П'яті Річинські читання відбулись 4 листопада

2006 р. в Кременці на базі медучилища ім. А. Річинського на пошанування 50-річчя смерті А. Річинського.

14 жовтня 2006 р. останки А. Річинського були привезені з Казахстану в Україну. Нині вони перепоховані на міському кладовищі біля с. Підгороднє Тернопільського району.

Шості читання “Арсен Річинський і проблеми Помісної Української Церкви” відбулися 15 листопада 2008 р. у Галицькому інституті ім. В’ячеслава Чорновола Національного інституту “Києво-Могилянська академія” (тепер Галицький коледж імені В’ячеслава Чорновола). Читання набрали статусу Міжнародних.

У 2009 р., із благословення тодішнього Предстоятеля УАПЦ, митрополита Київського і всієї України Мефодія вийшло повне, доцензурне видання книги “Проблеми української релігійної свідомості” (Упорядник А. Гудима, вид. четверте, виправлене, доповнене. Тернопіль: ТзОВ Терно-граф, 2009. 368 с.).

26 серпня 2009 р. Богословська комісія з канонізації святих Української автокефальної православної церкви причислила Арсена Річинського до лику святих сповідників Українського православ’я (у 2010 р. вийшла друком брошура А. Гудими “Лікар Арсен Річинський – Святий Сповідник Українського Православ’я”, серія “Бібліотека православного українця”, Тернопіль: ТзОВ Терно-граф, 2010. 27 с.).

Сьомі Міжнародні Річинські читання “Арсен Річинський і сучасний стан духовного поступу українського народу” були присвячені 70-річчю утворення Кременецького медучилища ім. А. Річинського. Читання відбулися 8 жовтня 2010 р. у м. Кременці. На території училища був відкритий і освячений пам’ятний знак на честь А. Річинського.

26 жовтня 2012 р. на фасаді хірургічного відділення Ізяславської районної лікарні, де працював А. Річинський, було відкрито пам’ятну таблицю Арсенові Річинському.

Восьмі Міжнародні Річинські читання відбувались у Кременці (14–15 листопада 2012 р.) і були присвячені 120-річчю з дня народження Арсена Річинського. У читаннях вперше взяв участь і виступив син А. Річинського – Віктор Северянов із Кам’янця-Подільського. У збірнику наукових праць восьми Річинських читань було опубліковано віднайдені праці А. Річинського “На Манівцях” (ред. підготовка А. Колодного та О. Сагана) та “До щастя слави і свободи” (ред. підготовка П. Мазура та А. Гудими).

15 лютого 2016 р. ім’ям Арсена Річинського було названо вулицю в м. Ізяславі. А вже 8 грудня 2016 р. в Ізяславі було проведено дев’яті Міжнародні Річинські читання “Арсен Річинський і Заславщина”, присвячені 60-річчю пам’яті Арсена Річинського та 100-річчю відкриття Ізяславської районної лікарні. У збірнику наукових праць за результатами читань вперше було опубліковано матеріали про віднайдену в 2015 р. книгу А. Річинського “Курс гігієни (науки про здоров’я)”, яку він видав у 1919 р. в Ізяславі.

28 листопада 2017 р. у Волинському краєзнавчому музеї м. Луцька відбулася наукова академія, приурочена до 125-ї річниці з дня народження Арсена Річинського та до 90-річчя проведення церковного з’їзду на Волині.

I. ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ДУХОВНИХ ДІЯЧІВ

8 листопада 2020 р. в с. Тетильківці Кременецького району, де народився А. Річинський, відбулося відкриття і освячення меморіальної дошки Арсенові Річинському.

Десяті ювілейні читання відбулися 13 квітня 2021 р. в режимі онлайн. Вони були присвячені вивченню і аналізу книги “Курс гігієни (науки про здоров'я)”.

Незважаючи на понад двадцятирічну працю науковців та краєзнавців, творча спадщина А. Річинського нині ще не зібрана і повністю не систематизована. Багато його праць взагалі втрачено. Науковий доробок А. Річинського не повністю враховується дослідниками у своїх розвідках про цей складний період життя українців під Польщею. До того ж, окрім таланту лікарського, публіцистичного, Річинський був відомим ще й як композитор. Свого часу вийшли друком його музичні збірки “Скорбна мати”, “Українська відправа”, “Колядки”. Потребують ще спеціального систематизованого вивчення часописи, які він видавав, а це: “Нова дорога”, “На Варті”, “Рідна Церква”, “Наше братство”, окремі видання, які випускало його видавництво. Праці “На манівцях” та “Походження Єпископату в зв'язку з питанням про благодатність ієрархії Української Православної Автокефальної Церкви” та ін.

В аспекті вивчення біографії та творчості А. Річинського вийшла друком низка книг:

– Світлий розум, шляхетне серце. Родина Річинських: спогади листування / Упорядник Людмила Річинська. Луцьк: Терен. 2006. 68 с.

– Іде звізда чудна. Раритетні українські колядки: Пісенний збірник. Упорядник Приходько М. І. Луцьк: ПВД Твердиня, 2007. 36 с.

– За тебе Україно. З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1934–1935) часів II-ї Річі Посполитої Польської / Олександр Ільїн, Петро Мазур, Арсен Гудима, Сергій Шандрук. Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 2010. 254 с. Друге, доповнене і перероблене видання цієї книги вийшло у 2014 р. (Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 2014. 536 с.).

– Вогнище на дощі. Нотатки есеїста / Ігор Фарина. Тернопіль: Воля, 2011. 120 с.

– Українська еліта Волині першої половини ХХ ст.: нарис життя і діяльності: Монографія / Ірина Скакальська. Тернопіль: Астон, 2012. 180 с.

– Мої обереги. Видання друге, виправлене і доповнене / Арсен Гудима. Тернопіль: Астон, 2013. 240 с.

– Нариси історії Береза-Картузького концтабору (липень 1934 – вересень 1939) / О. Л. Ільїн, П. Є. Мазур. Тернопіль: ТЗОВ Терно-граф, 2019. 640 с.

Матеріали Річинських читань:

1. Арсен Річинський – ідеолог українського православ'я. Матеріали перших Річинських читань, присвячених 65-річчю видруку праці “Проблеми української релігійної свідомості” / відповідальний за випуск П. Є. Мазур. Київ; Тернопіль; Кременець: Лановецьке поліграфічне вид-во “Топаз”, 1998. 58 с.

2. Арсен Річинський – видатний український громадський діяч: науковець релігієзнавець. Матеріали V Річинських читань: наук. зб. / відповідальні за випуск А. Гудима, А. Колодний, П. Мазур. Київ; Кременець: ВАТ “Папірус”, 2007. 96 с.

3. Арсен Річинський і проблеми помісної Української Церкви. Наук. зб. VI Міжнародних Річинських читань / ред. А. Колодний, А. Гудима. Тернопіль: Ред. вид. відділ Галицького ін-ту, 2009. 102 с.

4. Арсен Річинський і сучасний стан духовного поступу українського народу. Матеріали VII Міжнародних Річинських читань, присвячених 70-річчю утворення Кременецького медичного училища імені Арсена Річинського. Наук. зб. / за ред. А. Колодного та П. Мазура. Київ; Кременець, 2011. 104 с.

5. Матеріали VIII Міжнародних Річинських читань, присвячених 120-річчю з дня народження Арсена Річинського. Наук. зб. / за ред. А. Колодного та П. Мазура. Київ; Кременець: ТОВ ПАПРУС-К, 2012. 260 с.

6. Арсен Річинський в житті Заславщини і в контексті української науки. Матеріали IX Річинських читань з міжнародною участю “Арсен Річинський і Заславщина”, присвячених 60-річчю пам’яті Арсена Річинського та 100-річчю відкриття Ізяславської районної лікарні: Науковий збірник / за ред. А. Колодного та П. Мазура. Тернопіль: Терно-граф, 2017. 140 с.

7. Матеріали X ювілейних Річинських читань, приурочених 65-річчю пам’яті Арсена Річинського. Науковий збірник / за ред. П. Мазура та О. Сагана. Кременець: ФОП Грам’як П. В., 2021. 77 с.

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Київ, 1998. Т. 4. Ч. 2.
2. Воскресное чтение. 1929. Ч. 17.
3. Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 699.
4. Діло. 1929. № 141–144.
5. До історії Луцького церковного з’їзду. *Духовний сіяч*. 1927. № 31/32. С. 19–23.
6. Дубилко І. Почаївський монастир в історії нашого народу. Вінніпег, 1986.
7. Енциклопедія Українознавства. Львів, 1998. Т. 7.
8. Михальчук Л. Життя А. Річинського – зразок самовідданого служіння українському народу. *Арсен Річинський – ідеолог Українського православ’я*. Київ–Тернопіль–Кременець, 1998.
9. Орлевич І. Русофільська течія на початку 1920-х років у Галичині. *Галичина*. 2013. Вип. 22/23. С. 200–208.
10. Печать о церковных делах. *Воскресное чтение*. 1927. № 50.
11. Православний календар на 1930 р.